

A Reflection on International Criminal Sanctions against Natural Persons

Alidaryab shadab nazari¹, Abullfath Khaliqi^{*2}

1. PhD Student in Criminal Law and Criminology, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, University of Qom, Qom, Iran.

Email: ali_shdab70@yahoo.com

2. Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, University of Qom, Qom, Iran.

*. Corresponding Author: Email: ab-khaleghi@qom.ac.ir

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:

Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:

Original Research

Doi:

10.22034/jclc.2024.420322.1918

Received:

16 March 2024

Accepted:

22 October 2024

Published:

5 September 2024

ABSTRACT

The study of different generations of guarantees of international criminal performances shows the ups and downs that have evolved and have gradually moved towards guaranteeing reformist and rehabilitative performances.

This article examines the gradual evolution of the guarantee of international criminal practices that are crystallized in the statutes and judicial rulings of the International Criminal Courts. Guarantees of first generation executions (execution, life imprisonment and temporary imprisonment), guarantees of second generation executions (imprisonment) and third and fourth generation international enforcement guarantees include guarantees of criminal and civil executions in the form of various types of imprisonment, confiscation of property And financial penalties are

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

enforceable.

Today, the most basic guarantee for the international implementation of criminal law is imprisonment (life imprisonment and temporary imprisonment), which is mentioned in Article 77 of the Statute of the International Criminal Court. Contrary to popular belief, the guarantee of international criminal executions is serious and certain, which means that even if domestic authorities are unable to prosecute international criminals for various reasons, this does not absolve the offender from punishment, instead, the International Criminal Court intervened and prosecuted the case.

Keywords: Criminal Sanctions, Punishment, International Responsibility, International Crimes, Persons, International Criminal Court.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author Contributions:

Alidaryab shadab nazari: Software, Formal analysis, Investigation, Writing - Review & Editing, Visualization.

Abullfath Khaliqi: Conceptualization, Methodology, Validation, Resources, Writing - Original Draft, Data Curation, Supervision, Project administration.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Shadab Nazari, Alidaryab, Abullfath Khaliqi .“A Reflection on International Criminal Sanctions against Natural Persons” *Journal of Criminal Law and Criminology* 12, no. 24 (September 5, 2024), 7-40.

Extended Abstract

In the aftermath of the First and Second World Wars, which resulted in significant human and financial losses, the international community established institutions and formulated various regulations and covenants aimed at alleviating the suffering caused by these conflicts, ensuring international security, and promoting human freedom and dignity. A critical aspect of these regulations is the enforcement mechanisms that states must consider.

International criminal sanctions apply to all subjects of international law, including both legal and natural persons, but this paper specifically focuses on the enforcement mechanisms concerning natural persons as subjects of international law.

International criminal sanctions can be imposed with varying degrees of severity, depending on the nature of the criminal conduct and the circumstances surrounding it. An examination of the different generations of international criminal sanctions reveals a continuum of development that gradually shifts towards rehabilitative and restorative approaches. This descriptive-analytical study utilizes library resources, gathering data from various texts, including books, articles, and international documents, which are reflected in the statutes and rulings of international criminal tribunals. International criminal sanctions can be broadly categorized into four generations. The first generation includes severe measures such as capital punishment, life imprisonment, and fixed-term imprisonments, which were implemented by the early international criminal tribunals in Tokyo and Nuremberg. The second generation emerged with the establishment of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia and the International Criminal Tribunal for Rwanda, both of which recognized imprisonment as the sole sanction. The third generation of sanctions, associated with tribunals in Sierra Leone, Cambodia, Kosovo, and East Timor, introduced a variety of sanctions, including life sentences, fixed-term sentences, monetary penalties, and asset forfeiture, applied to certain international offenders. The fourth generation encompasses both criminal and civil sanctions, as defined in the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC), adopted in 1998. Article 77 of the Rome Statute outlines sanctions such as fixed-term imprisonment (not exceeding 30 years), life imprisonment, fines, and the forfeiture of proceeds, assets, and property derived from criminal acts.

Research findings indicate that international criminal sanctions

have evolved significantly since their inception, transitioning from severe measures such as capital punishment and lengthy imprisonment to more lenient and non-lethal sanctions that adhere to essential legal principles, including legality and proportionality. An analysis of significant international documents regarding sanctions reveals that the fundamental international criminal sanctions today are imprisonment (both life sentences and fixed-term sentences) and financial penalties, as referenced in Article 77 of the ICC Statute. In summary, contrary to the prevailing belief that international criminal law lacks effective enforcement mechanisms or is inherently weak, international criminal sanctions possess the necessary seriousness and definitiveness, exhibiting complementary jurisdiction. This means that even if domestic authorities are unable to prosecute international offenders for various reasons, such offenders are not exempt from punishment. The ICC is positioned to intervene and take action to pursue these cases effectively.

تأملی بر ضمانت اجراهای بین‌المللی کیفری نسبت به اشخاص حقیقی

علی دریاب شاداب نظری^۱، ابوالفتح خالقی^{۲*}

۱. دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران.

Email: ali_shadab70@yahoo.com

۲. استاد، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه قم، قم، ایران.

*نویسنده مسئول: ab-khaleghi@qom.ac.ir

چکیده:

بررسی نسل‌های مختلف ضمانت اجراهای بین‌المللی کیفری نمایانگر فراز و فرودهایی است که روند تکاملی داشته و به تدریج به سمت ضمانت اجراهای اصلاح‌گرایانه و بازپرورانه حرکت نموده‌اند. این نوشتار به بررسی توصیفی - تحلیلی تحول تدریجی ضمانت اجراهای بین‌المللی کیفری پرداخته است که در اساسنامه‌ها و آرای قضایی دیوان‌های بین‌المللی کیفری متبلور شده‌اند.

ضمانت اجراهای نسل اول (اعدام، حبس ابد و حبس‌های زمان‌مند)، ضمانت اجراهای نسل دوم (حبس) و نسل سوم و چهارم ضمانت اجراهای بین‌المللی مشتمل بر ضمانت اجراهای کیفری و مدنی می‌شوند که در قالب انواع حبس‌ها، مصادره اموال و محکومیت‌های مالی قابل اعمال‌اند. امروزه اساسی‌ترین ضمانت اجرای بین‌المللی کیفری، حبس شامل (حبس ابد و حبس‌های زمان‌مند) است که در ماده ۷۷ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی به آن اشاره شده است. برخلاف تصور غالب، ضمانت

کلید واژه‌ها و مجوز دسترسی آزاد:

کلید واژه‌ها: کیفری، نسل‌های، ضمانت اجرا، بین‌المللی، کیفری، مدنی، نسل اول، نسل دوم، نسل سوم، نسل چهارم، اعدام، حبس ابد، حبس‌های زمان‌مند، مصادره اموال، محکومیت‌های مالی، دیوان کیفری بین‌المللی، اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، حقوق جزا و جرم‌شناسی، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، پاییز و زمستان ۱۴۰۳.

مجوز دسترسی آزاد: این مقاله تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution-NonCommercial License 4.0 منتشر می‌شود که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهش‌های حقوق

دانشگاه قم

دانشگاه قم

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.22034/jlc.2024.420322.1918

تاریخ دریافت:

۲۶ اسفند ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۱ آبان ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۱۵ اسفند ۱۴۰۳

اجراهای کیفری بین‌المللی از جدیت و قطعیت لازم برخوردار هستند. این بدین معناست که حتی اگر مراجع داخلی بنا بر دلایلی عاجز از رسیدگی و محاکمه مجرمین بین‌المللی باشند، این امر باعث معافیت مجرم از مجازات نگردیده، بلکه دیوان کیفری بین‌المللی وارد عمل شده و اقدام به تعقیب پرونده می‌نماید.

کلیدواژه‌ها:

ضمانت اجرا، کیفر، جنایات بین‌المللی، اشخاص حقیقی، دیوان کیفری بین‌المللی.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

علی دریاب شاداب نظری: استفاده از نرم افزار، تحلیل، تحقیق و بررسی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی.
ابوالفتح خالقی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبار‌سنجی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نظارت، مدیریت پروژه.

بنا بر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

شاداب نظری، علی دریاب و ابوالفتح خالقی «تأملی بر ضمانت اجرای بین‌المللی کیفری نسبت به اشخاص حقیقی»، مجله پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی ۱۲، ش. ۲۴ (۱۵ اسفند، ۱۴۰۳)، ۷-۴۰.

مقدمه

پس از جنگ جهانی اول که نابودی میلیون‌ها انسان را در پی داشت و متعاقب آن جنگ جهانی دوم که از برگ‌های سیاه تاریخ جوامع بشری محسوب می‌گردد، اندیشمندان و متفکران آزاده جهان برای زدودن دردها و رنج‌های ایجاد شده دور هم آمدند. آنها در مجامع بین‌المللی به همفکری نشستند و با تدوین انواع مقررات و میثاق‌های بین‌المللی حداقل‌های ممکن برای تضمین امنیت بین‌المللی، آزادی و کرامت انسانی را تعیین نمودند که بایستی از سوی دولت‌ها و حاکمان آن در تمامی حالات مورد توجه قرار گیرند. اما آنچه مهم است ضمانت اجراهای این مقررات و میثاق‌های بین‌المللی است؛ زیرا هرگونه مقرراتی بدون ضمانت اجرا نمی‌تواند تضمین‌کننده اهداف مورد نظر واضعان خود باشد. ضمانت اجراء تنها حربه و ابزاری است که با توجه به آن، قواعد حقوقی و مقررات قانونی جامه عمل می‌پوشد. قواعد و مقررات حقوقی زمانی می‌تواند به عدالت، نظم و امنیت در اجتماع منتهی گردد که توانایی اعمال و اجراء و همچنین خاصیت بازدارندگی داشته باشند. ضمانت اجراها می‌توانند شدید، در قالب انواع مجازات‌ها و یا خفیف، به صورت اقدامات تأمینی و تربیتی باشند که متناسب با هر رفتار یا وضعیت مجرمانه اعمال و اجراء می‌گردد.

با توجه به اینکه تابعان حقوق بین‌الملل، دولت‌ها، سازمان‌های بین‌المللی و افراد هستند؛ لذا ضمانت اجراهای متناسب برای جرایم ارتكابی از سوی آنان در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی و سایر اسناد و معاهدات بین‌المللی مربوطه لحاظ شده است که نسبت به تمامی اتباع حقوق بین‌الملل قابل اعمال و اجرا است؛ اما مطالعه تاریخی حقوق بین‌المللی کیفری نشانگر این واقعیت تلخ است که ضمانت اجراهای حقوق بین‌المللی کیفری در مقام اعمال و اجرا نسبت به برخی از مرتکبین جنایات بین‌المللی به‌گونه‌ای که باید، عمل نکرده‌اند؛ این مسئله خود یکی از عوامل ایجاد ذهنیت منفی نسبت به ضمانت اجراهای بین‌المللی کیفری شده است. حتی برخی بر این باورند که قواعد و مقررات بین‌المللی به دلیل اینکه نهادهای اجرایی مشخص ندارند، فاقد ضمانت اجرا هستند یا از ضمانت اجرای ضعیف‌تری برخوردارند. در حالیکه واقعیت این است که حقوق بین‌الملل کیفری نه تنها دارای ضمانت اجرا است، بلکه در بسیاری از موارد، ضمانت اجراهای آن شدیدتر و قوی‌تر از ضمانت اجراهای حقوق کیفری در سطح ملی است. با درک این موضوع، پرسش اساسی که مطرح می‌شود این است که نسبت به جنایات ارتكابی اشخاص حقیقی در حقوق بین‌الملل کیفری چه ضمانت‌اجرایی لحاظ شده‌اند؟ مبانی آن چه بوده و سیاست کیفری حاکم بر کیفیات مشدده و مخففه در آن چگونه است؟ ضمانت اجراها چگونه

قابلیت اعمال می‌یابند و آینده حقوقی آن چگونه خواهد بود؟ به نظر می‌رسد حقوق بین‌المللی کیفری در برابر جنایات ارتكابی اشخاص از ضمانت اجرای قوی برخوردار بوده که این امر به خوبی در اساسنامه‌های دیوان‌های بین‌المللی متبلور است؛ اما در مقام رسیدگی و تطبیق با کاستی‌هایی مواجه هستند که عمدتاً متأثر از مسائل سیاسی - فرهنگی است؛ به عبارت دیگر، جرم‌انگاری و کیفرگزاری در سیاست جنایی بین‌المللی قابل ستایش است؛ اما در مقام کیفردهی و اجرا، کاستی‌هایی دیده می‌شود که عوامل متعدد سیاسی و فرهنگی در آن بی‌تأثیر نبوده است. بحث ضمانت اجراها در حقوق بین‌الملل کیفری پس از انعقاد معاهدات بین‌المللی که بخاطر مجازات نمودن مرتکبین جنایات بین‌المللی منعقد شده بودند، لحاظ گردید. از جمله این معاهدات می‌توان به مقررات ناظر بر حقوق بشر دوستانه بین‌المللی اشاره کرد. به‌طور کلی، قواعد و مقررات حقوق بین‌الملل کیفری هم نسبت به اشخاص حقوقی (دولت‌ها و سازمان‌ها) و هم نسبت به اشخاص حقیقی (افراد) دارای ضمانت اجرا هستند. ضمانت اجرای بین‌الملل کیفری از مسائل مناقشه‌برانگیز و مهمی است که همواره ذهن اندیشمندان حقوق بین‌الملل را به خود مشغول ساخته است. این نوشتار به دنبال تبیین ضمانت اجرای بین‌المللی کیفری ناظر بر اشخاص حقیقی بوده که در معاهدات بین‌المللی مربوط به مرتکبین جرایم بین‌المللی، اساسنامه‌های دیوان‌های کیفری بین‌المللی، بخصوص دیوان کیفری بین‌المللی^۱ بیان گردیده‌اند. همچنین، این نوشتار به ضمانت اجرای ناظر بر اشخاص حقوقی (دولت‌ها و سازمان‌ها بین‌المللی) که در منشور سازمان ملل متحد^۲ گنجانیده شده، نخواهد پرداخت.

۱- مفهوم شناسی ضمانت اجرا در حقوق بین‌الملل کیفری

ضمانت اجرا^۳ در رشته‌های مختلف علوم انسانی ممکن است معانی متعدد و متفاوتی داشته باشد؛ اما در دانش حقوق، ضمانت اجرا زمانی مطرح می‌شود که رفتار خلاف قانون (ضابطه) صورت گرفته باشد؛ بنابراین، می‌توان در مفهوم شناسی ضمانت اجرا از منظر دکترین حقوقی و نهادهای بین‌المللی دو مفهوم موسع و مضیق را در نظر گرفت که در ادامه به آنها پرداخته می‌شود.

۱-۱- مفهوم موسع ضمانت اجرا

ضمانت اجرا از مفاهیم انحصاری علم حقوق نیست، بلکه در علوم دیگری چون جامعه‌شناسی و

1. International Criminal Court (ICC)

2. United Nation Charter (UNC)

3. Enforcement

رفتارشناسی نیز بکار می‌رود. البته مفهوم و معنای آن در این علوم یکسان نیست؛ در جامعه‌شناسی و رفتارشناسی، ضمانت اجرا مفهوم در برگیرنده تشویق و تنبیه است.^۴ بدین معنا که ضمانت اجرا هر نیروی است که موجب کشاندن انسان به سمت انجام عملی یا ترک آن می‌گردد؛ اما در حقوق، ضمانت اجرا توأم با سیاست‌های تنبیهی و جبران خسارات معنا می‌گردد. ضمانت اجرا در لغت به معنای برقرار کردن و اقامه قانون تعبیر شده است.^۵ دولت به‌عنوان مرجع اعمال‌کننده ضمانت اجرا، رکن اصلی آن محسوب شده و بدون وجود دولت، ضمانت اجرا هم نخواهد بود.^۶ واقعیت امر این است که در حقوق، غالباً تئوری «بازدارندگی»^۷ بر پایه استفاده از ضمانت اجراهای حقوقی و قوه قاهره ناشی از حاکمیت دولت شکل گرفته است.^۸ در تمامی نظام‌های حقوقی، بخشی از قواعد و مقررات به نسبت اعتبار ضمانت اجراهایشان سنجیده شده و همچنین، اعلام رفتارهای دارای ضمانت اجرا، شدت و ضعف ضمانت اجراها و مقام تعیین‌کننده و اجراکننده آن نیز مشخص می‌گردد.^۹

حقوق بین‌الملل و ضمانت اجراهایشان دارای مبانی مشخص و منابع خاص خود بوده و همچون حقوق داخلی، مراجع ذی‌صلاح اجرایی چون: قوه قضائیه، قوه مجریه را ندارد؛ این خود نشانگر تفکیک میان این دو حوزه مطالعاتی حقوقی است. مسئولیت کیفری بین‌المللی و به تبع آن، ضمانت اجراهای بین‌المللی علاوه بر دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی، نسبت به افراد و اشخاص هم قابل طرح است؛ که با ارتکاب جنایات بین‌المللی، نظم عمومی بین‌المللی را مختل می‌سازند. رسالت اصلی حقوق بین‌الملل کیفری با مجموعه قواعد و مقررات ماهوی و شکلی‌اش، حفظ صلح، نظم و امنیت بین‌المللی است؛ بنابراین، با اخلال گران صلح، نظم و امنیت بین‌المللی از طریق به محاکمه کشاندن آنان و اعمال ضمانت اجراها قاطعانه برخورد خواهد کرد. مسئولیت به‌طور عام یکی از ارکان اساسی هر نظام حقوقی است. ماهیت حقوق، ساختار تکالیفی که در برابر این حقوق قرار می‌گیرد و ماهیت ضمانت اجراهایی که

۴. عبدالحسین شبروی و محمدحسین وکیلی مقدم، «ضمانت اجرای فرا حقوقی و جایگاه آن در حقوق نرم»، دو فصلنامه

دانشنامه حقوق اقتصادی، ۲۱، ۵ (۱۳۹۳)، ۳.

۵. محمدجعفر، جعفری لنگرودی، ترمینولوژی حقوق، چاپ هفتم (تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۴)، ۴۲۴.

۶. همان، ۴۶۹.

7. Deterrence Theory

۸. شبروی و وکیلی مقدم، پیشین، ۴.

۹. همان، ۴.

در صورت نقض آنها قابل اعمال است، در مفهوم مسئولیت مستتر است.^{۱۰}

۱-۲- مفهوم مضیق ضمانت اجرا

ضمانت اجرا دو نوع است: ضمانت اجرای مدنی که ناظر به جبران خسارات است و ضمانت اجرای کیفری که ناظر بر جرم و مجازات مجرم است که در این نوشتار به ضمانت اجرای نوع دوم پرداخته شده است. ضمانت اجراهای نوع دوم یا ضمانت اجراهای کیفری در کنوانسیون‌ها، معاهدات، اساسنامه‌های دیوان‌های کیفری بین‌المللی و سایر اسناد بین‌المللی در نظر گرفته شده‌اند که نسبت به جنایت‌کاران بین‌المللی قابل اعمال و اجرا خواهند بود. پس از جنگ جهانی اول یا دوران «جامعه ملل»، برای اولین بار «جنگ تجاوزکارانه» یک عمل نامشروع بین‌المللی تلقی گردید و از آن تحت عنوان «جنایت بین‌المللی» یاد شده است. از سوی دیگر با پیشنهاد انجمن حقوق بین‌الملل (۱۹۲۶) و انجمن بین‌المللی حقوق جزا (۱۹۲۸) مبنی بر اینکه دولت‌ها در قبال ارتکاب عمل نامشروع بین‌المللی، علاوه بر مسئولیت جبران خسارت، از ضمانت اجراهای کیفری نیز بی‌بهره نمانند. در ماده ۲۷۷ معاهده صلح ورسای (۱۹۱۹) که جامعه ملل را نیز به وجود آورد، برای نخستین بار مسئولیت کیفری بین‌المللی رئیس حکومت (شخص حقیقی) را به رسمیت شناخته و مقرر داشت که ویلهلم، رئیس‌جمهور آلمان، به خاطر «لطمه شدیدی که به اخلاق بین‌المللی و قداست معاهدات زده است باید محاکمه گردد».^{۱۱} به دنبال آن، بعد از جنگ جهانی دوم و تأسیس سازمان ملل متحد (۱۹۴۵)، به‌خاطر حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و ایجاد همکاری‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی میان دولت‌ها، بر ضرورت هر چه بیشتر تدوین زود هنگام یکسری قواعد و مقررات بین‌المللی کیفری تأکید می‌شد. خوشبختانه، بعد از تشکیل سازمان ملل متحد، جهان شاهد مسئولیت کیفری اشخاص حقیقی و حقوقی در قبال نقض معاهدات بین‌المللی و ارتکاب جنایات بین‌المللی است. این امر به‌خوبی در برخی معاهدات بین‌المللی، اساسنامه‌های دیوان‌های بین‌المللی و رویه‌های قضایی آنان مشهود است. به‌طور نمونه، «اصول کیفری بین‌المللی» که توسط کمیسیون حقوق بین‌الملل در سال ۱۹۵۰ طی هفت فصل تدوین شده است که از آن تحت عنوان «اصول اساسی حقوق بین‌الملل کیفری» یاد می‌شود، در فصل اول خود مباشر عملی را که جنایت بین‌المللی محسوب می‌شود، مسئول دانسته و مستوجب مجازات اعلام می‌کند؛ در فصل‌های سه و

۱۰. علی حسین نجفی ابرندآبادی، «مسئولیت کیفری بین‌الملل»، مجله تحقیقات حقوقی، ۱۲۰، ۱ (۱۳۷۳)، ۱۷۲.

۱۱. همان، ۱۷۴.

چهار به مسئولیت کیفری بین‌المللی افراد، همچون رئیس حکومت، رئیس دولت و مأمور یک دولت مرتکب جرم بین‌المللی، اشاره شده است. در باب ضمانت اجراهای کیفری حقوق بین‌الملل باید اذعان نمود که این نوع ضمانت اجراها نسبت به اشخاص حقوقی (دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی) قابلیت اجرایی نداشته، بلکه تنها متوجه اشخاص حقیقی هستند. به طوری که بند ۱ ماده ۲۵ اساسنامه محکمه کیفری بین‌المللی، صلاحیت دیوان را نسبت به رسیدگی به جرایم ارتكابی اشخاص حقیقی (افراد) نشان می‌دهد.

۱-۳- تعریف مختار از ضمانت اجرا

عبارت «ضمانت اجرا» در حقوق یک اصطلاح متداول است؛ اما تعریف دقیق از آن کار ساده‌ای نیست. در هر نظام حقوقی، اعم از ملی و بین‌المللی، بخشی از ضوابط و مقررات به اعتبار ضمانت اجراهای حقوقی اختصاص دارد که مطابق این قواعد علاوه بر رفتارهای دارای ضمانت اجرا، شدت و ضعف ضمانت اجرا و مقام تعیین کننده و اجرا کننده آن نیز مشخص می‌شود؛ اما منظور از ضمانت‌اجراهای کیفری بین‌المللی در این نوشتار، مجموعه عوامل بازدارنده است که گستره آنها در معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی مربوطه و به صورت خاص در اساسنامه‌های دیوان‌های کیفری بین‌المللی تعیین گردیده و صلاحیت‌های اجرایی آن نیز بر همین مبنا تعیین می‌گردند.

۲- مسئولیت کیفری بین‌المللی اشخاص حقیقی

جنابای بین‌المللی غالباً به صورت وسیع و گسترده اتفاق می‌افتند که گستره آن، بر تعداد افراد درگیر در آن می‌افزاید. به گونه‌ای که در ارتکاب این جرایم، شمار زیادی از افراد در قالب مباشرت، سببیت، معاونت، آمریت، تحریک و عضویت در گروه‌ها تبارز می‌نمایند. سیاست کیفری دیوان‌های بین‌المللی کیفری نیز همواره به دنبال پاسخگو دانستن آنان و کشاندن آنها به میز محاکمه بوده است. طرح مفاهیمی چون «عضویت در سازمان مجرمانه»، «تبانی»، «نظریه فعالیت مجرمانه مشترک»^{۱۲} از سوی دیوان‌های بین‌المللی، به خوبی گواه این نوع سیاست کیفری است. مسئولیت مبتنی بر «نظریه فعالیت مجرمانه مشترک» در اساسنامه‌های دیوان‌های کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق و روندا به صراحت مورد اشاره قرار نگرفته بود؛ اما در برخی از تصمیمات متخذ از سوی دیوان‌های مذکور، مورد قبول واقع شده بود.^{۱۳}

12 . Joint criminal enterprise

۱۳. ابوالفتح خالقی و مرتضی میرزایی مقدم، «مسئولیت کیفری بین‌المللی در پرتو نظریه فعالیت مجرمانه مشترک»،

پژوهشنامه حقوق کیفری، ۴، ۱ (۱۳۹۲)، ۹۸.

برای نخستین بار، شعبه تجدید نظر دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق در پرونده «تادیچ» به این نوع مسئولیت اشاره کرد.^{۱۴} طبق این نظریه، «در صورت وجود طرح یا برنامه مشترکی که ارتکاب جرایم مقرر در قانون را در خود گنجانده باشد، اگر فردی با عده‌ی دیگر در اجرای این طرح مشترک همکاری نماید، او مسئول تمامی جرایم ارتكابی است».^{۱۵}

در باب ضرورت این نهاد، گفته شده است که جرایم بین‌المللی اغلب توسط افراد متعدد و به صورت گروهی انجام می‌شوند. عده‌ای فاعل معنوی هستند که معمولاً رهبران نظامی و سیاسی‌اند؛ و عده دیگر، کسانی هستند که در عملیات فیزیکی و اجرایی نقش دارند؛ لذا، چنین وضعیتی نیازمند به در نظر گرفتن چنین مسئولیتی است که هیچ‌یک از دست اندرکاران این جرایم بین‌المللی از کیفر دور نمانند. مفهوم «فعالیت مجرمانه مشترک» دلالت بر روشی از مسئولیت کیفری دارد که عامل به وجود آورنده مسئولیت، برای تمامی افراد دخیل در طرح کیفری مشترک است.^{۱۶}

بنابراین، به نظر می‌رسد نظریه مسئولیت مبتنی بر «فعالیت مجرمانه مشترک» در حقوق بین‌الملل کیفری از این منظر امری پسندیده است که هم افراد را به جرایم متفاوت و هم جرایم را به افراد متعدد مرتبط می‌سازد. به همین دلیل، برخی این مفهوم را مانند «یک فرد همه فن حریف» معرفی نموده‌اند.^{۱۷} بدین معنا که هم اسباب مسئولیت کیفری شدید را برای رهبران نظامی و سیاسی فراهم می‌کند و هم مسئولیت افراد را به عنوان عضویت در یک گروه سازمان‌یافته مجرمانه مورد توجه قرار می‌دهد. واقعیت امر این است که مسئولیت کیفری جرایم ارتكابی توسط دولت‌ها، بر دوش مسئولین و مقامات دولتی بوده تا شخصیت حقوقی دولت. با توجه به معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی ناظر به جنایات بین‌المللی، از جمله کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو (۱۹۴۹)، مسئولیت کیفری بین‌المللی، برای مجرمین بین‌المللی، صرف نظر از شغل، مقام و جایگاه سیاسی آنان، تعریف شده است و به هیچ وجه این پیشوندها و پسوندها موجب مصونیت آنان از کیفر نخواهد شد. همچنین در منشور دیوان نظامی بین‌المللی^{۱۸} و اساسنامه‌های دیوان‌های بین‌المللی نورنبرگ، توکیو و دیوان کیفری بین‌المللی^{۱۹} نیز م آمده است که هیچ‌گونه اقدامات

۱۴. حسین میر محمدصادقی، دیوان کیفری بین‌المللی، چاپ ۱، (تهران: نشر دادگستر ۱۳۸۳)، ۱۶۵.

۱۵. Prosecutor V. Vasilevici, ICTY Appeals Chamber, Case No. IT-۹۵، (۲۰۰۴)، ۹۵.

16. Antonio Cassese, *International Criminal Law*, 2nd ed. (New York: Oxford University Press, 2007), 110.

۱۷. خالقی، میرزایی مقدم، پیشین، ۱۳۹۲، ۹۹.

18. International Military Tribunal (IMT)

19. International Criminal Court (ICC)

جنایی علیه جامعه بین‌المللی نباید بدون مجازات گذاشته شود.

۳- مبانی نظری ضمانت اجراهای کیفری بین‌المللی

حقوق بین‌الملل به قواعد و مقررات الزام‌آور گفته می‌شود که حاکم بر اعضای جامعه بین‌المللی بوده و از ضمانت اجرا برخوردار است؛ بر اساس دانشنامه حقوق بین‌الملل عمومی، «ضمانت اجرا به معنای واکنش‌های مختلف شناخته شده در حقوق مخاصمات مسلحانه در شرایطی است که این حقوق رعایت نگردیده و نقضی صورت گرفته باشد؛ در حالی که راهکار به معنای ابزارها و جریان‌های شناخته شده حقوقی است که به منظور تضمین رعایت آن حقوق طراحی می‌گردد».^{۲۰}

مهم‌ترین مسئله این است که چگونه قواعد و مقررات حقوق بین‌الملل، دولت‌های مستقل، سازمان‌ها و افراد کشورهای مختلف را وادار به رعایت مقررات خود می‌نماید؛ به عبارت دیگر، نیرو و کشش الزام قواعد حقوق بین‌الملل چیست؟ ارزش واقعی هر نظام حقوقی وابسته به کارایی و الزام قواعد آن است. در پاسخ به این سؤال که آیا الزام‌آور بودن از خصوصیات قواعد حقوقی است یا خیر، گفته شده است که «الزام از ویژگی‌های قاعده حقوقی نیست. ضمانت اجرا با حمایت از قواعد حقوقی صرفاً اجرای این قواعد را آسان‌تر می‌سازد. قوه قهریه هیچ‌وقت جزء حق نیست. لذا می‌توان گفت قوه قهریه تنها وسیله اجرای حق و شرط کمال قاعده حقوقی است»؛^{۲۱} بنابراین، در توجیه مبانی ضمانت اجراهای بین‌المللی دیدگاه‌های مختلفی مطرح شده است که در ادامه بررسی می‌شود.

۳-۱- حقوق طبیعی

این دیدگاه نوعی اندیشه نظام‌مند درباره نظم جهان، اخلاق و حقوق است و قرائت‌های متعددی از حقوق طبیعی را در خود جای داده است. شاید بتوان آنها را بر مبنای اهدافی چون رفتار و انتخاب درست (جنبه‌های اخلاقی، نظریه اخلاقی)، ادعای اینکه چگونه می‌توان به شناخت اخلاقی درست رسید و ادعای مربوط به فهم درست قانون و نهادهای حقوقی (نظریه حقوقی) دسته‌بندی کرد.^{۲۲} «توماس هابز»^{۲۳} معتقد است: حق طبیعی عبارت است از آزادی و اختیاری که هر انسان از آن برخوردار بوده و به

۲۰. سید طه موسوی میرکلایی، «راهکارها و ضمانت اجراهای حقوق بین‌الملل بشر دوستانه با تأکید بر ماده ۱ مشترک کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ ژنو»، مجله حقوقی دادگستری، ۸۳، ۷۷ (۱۳۹۲)، ۱۵۲.

۲۱. حسن پیرنیا، حقوق بین‌الملل، چاپ ۱ (تهران: نشر دیدار، ۱۳۸۵)، ۲۰.

۲۲. مهرزاد ابدالی، درآمدی بر فلسفه حقوق و نظریه‌های حقوقی، چاپ ۱ (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۸)، ۸۵.

۲۳. Thomas hobbes .

موجب آن می‌تواند قدرت خود را به کار ببرد تا ذات خود را حفظ نماید؛ اما قانون طبیعی، عبارت از قواعد و اصول عقلی وضع شده است که به موجب آن انسان از اقدام به آنچه مخرب حیات اوست یا حذف و طرد آنچه حافظ و ممد حیات است، منع شده است.^{۲۴} در نگاه هابز، اساسی‌ترین اصل حقوق طبیعی، حق صیانت از نفس است؛ لذا، هرکسی حق دارد از هر وسیله برای حفظ حیاتش استفاده نماید.^{۲۵} «جان لاک» نیز پارادایم صیانت ذات را از مهم‌ترین اصول حقوق طبیعی دانسته و به باور ایشان حفظ حیات قانون بنیادین طبیعت است.^{۲۶} با توجه به این دیدگاه در نظر گرفتن هر سازکاری در سطح ملی و بین‌المللی از سوی جوامع انسانی در جهت حفظ و صیانت از حیات انسان کاملاً یک امری فطری و طبیعی است؛ لذا، هرکسی که مرتکب اعمال ناشایستی که حیات انسان را با خطر مواجه می‌سازد، به حکم طبیعت مستوجب برخورد متناسب خواهد بود. تشکیل دادگاه نورنبرگ پس از جنگ جهانی دوم و محاکمه جنایت‌کاران جنگی به اتهام جرایم علیه صلح و بشریت و استناد دادگاه به اینکه جنایتکاران به حکم طبیعت و فطرت انسانی نباید دست به کشتار بی‌رحمانه انسان‌ها می‌زدند، نشان‌دهنده رویکرد حقوق طبیعی است؛^{۲۷} بنابراین، یکی از مبانی مهم ضمانت اجرای حقوق بین‌الملل کیفری، حفظ و صیانت از حیات انسان به‌عنوان یک حق طبیعی و فطری است. اصل‌های دیگری چون: اصل برابری، اصل وفای به عهد، اصل عدالت، دفاع مشروع و... نیز وجود دارد که مبتنی بر حقوق طبیعی بوده و در نظر نگرفتن آنها از سوی اشخاص اعم از حقیقی و حقوقی چه در روابط ملی و چه در ارتباطات بین‌المللی مسئولیت آفرین خواهد بود.

۳-۲- اراده جمعی

بر اساس نظریه قرارداد اجتماعی «ژان ژاک روسو»،^{۲۸} مبنای تشکیل اجتماع، پیمان ضمنی فرض می‌شود که بین افراد ملت بسته شده است. با توجه به اینکه انسان یک موجود اجتماعی است و باید در جامعه با هم‌نوعان خود زندگی نماید و همچنین مکلف به رعایت حقوق و مقرراتی است که از ضروریات و

۲۴. امانوئل کانت، فلسفه حقوق، ترجمه منوچهر صانعی (تهران: انتشارات نقش و نگار، ۱۳۸۴)، ۷.

۲۵. توماس هابز، لویاتان، ترجمه حسین بشیریه، چاپ ۴ (تهران: انتشارات نی، ۱۳۸۵)، ۱۶۰.

۲۶. کانت، پیشین، ۲۴.

۲۷. همایون، مافی، «تأملاتی در باب ضمانت اجرا از منظر حقوق بین‌الملل عمومی»، پژوهش‌نامه حقوق تطبیقی، ۱، ۲ (۱۳۹۴)، ۱۲۵.

مقتضای بقای جامعه تلقی می‌شود. این تکالیف به گونه‌ای هستند که با قبولی ورود به اجتماع به صورت اتوماتیک به وجود می‌آید.^{۲۹} در حقوق بین‌الملل، عده‌ای مبنای حقوق و به تبع آن ضمانت اجراهای آن را ناشی از اراده دولت‌ها و اقتضای جامعه بین‌المللی دانسته و معتقدند که دولت‌ها با پذیرش و قبول اصول و مقررات حقوق بین‌الملل، در واقع به آنها قدرت الزام‌آور می‌دهند. دولت‌ها هم‌زمان با حفظ استقلال خود می‌توانند در اعمال حاکمیتشان توافق نمایند که نسبت به برخی از قواعد رفتاری معین که حقوق بین‌الملل نامیده می‌شود، متعهد باشند. دیوان دائمی دادگستری در سال ۱۹۲۷ در پرونده لوتوس (دعوی فرانسه علیه ترکیه) بیان داشت: «حقوق بین‌الملل، حاکم بر کشورهای مستقل است؛ بنابراین، قواعد و نظامات حاکم بر این روابط که با هدف ساماندهی مناسبات این جوامع هم‌زیست و به امید دستیابی به اهداف مشترک وضع گردیده، ناشی از اراده آنهاست که در معاهدات بین‌المللی و عرفی که مبین اصول حقوقی پذیرفته شده از سوی همگان می‌باشد، به منصف ظهور رسیده است».^{۳۰}

برخی با این مقدمه که: بنیان روابط بین‌المللی دولت‌ها بر اساس عهدنامه‌هایی است که بین آنها منعقد گردیده‌اند، معتقدند نقض یک عهدنامه به معنای تهدیدی علیه نظم بین‌المللی بوده و یا حداقل سبب بر هم خوردن روابط دوستانه دو کشور خواهد شد؛ لذا، ضمانت اجراهای بین‌المللی ابزاری هستند که موجب رعایت و اجرای تعهدات و الزامات بین‌المللی می‌شوند و برای حفظ نظم بین‌المللی ضروری هستند.^{۳۱}

از نظر حقوقی، می‌توان مدعی شد که تئوری رضایت یکی از مبناها برای قواعد و مقررات حقوق بین‌الملل و التزام اعضاء به آن خواهد بود. حقوق بین‌الملل با آنکه جنبه ارادی دارد، ولی با اراده یک دولت ایجاد نمی‌گردد؛ بلکه محصول اراده مشترک دولت‌ها است. نظریه اراده مشترک دولت‌ها که توسط «تریپل»^{۳۲} آلمانی مطرح شده است، آمرانه بودن قواعد حقوق بین‌الملل را با استناد به اراده جمعی دولت‌ها که از وجود یک منبع مشترک ناشی می‌شود، در قالب قواعد حقوقی توجیه نماید. دولت‌ها با

۲۹. ژان ژاک روسو، قرارداد اجتماعی، ترجمه مرتضی کلاتریان، چاپ ۶، (تهران: انتشارات آگه، ۱۳۹۲)، ۶۱.

۳۰. کیتی شباتزری، کریانگ ساگ، حقوق بین‌الملل کیفری، ترجمه بهنام یوسفیان، محمد اسماعیلی، چاپ ۱ (تهران:

انتشارات سمت، ۱۳۸۳)، ۱۷.

31. S. Wild Payson, Sanction and Treaty Enforcement (Cambridge: Cambridge University Press, 1963), 3.

32. Triepel

ایجاد اراده مشترک، به‌طور انفرادی هم خود را مقید به قواعد حقوق بین‌الملل می‌نمایند.^{۳۳}

۳-۳- ضرورت بین‌المللی

جامعه بین‌المللی مبتنی بر یکسری قواعد و مقررات بین‌المللی است که خود ناشی از ضرورت‌ها و نیازهای جامعه بین‌المللی و نیز متضمن اصل تساوی دولت‌ها و حافظ حاکمیت ملی آنان تلقی می‌گردد؛ بر اساس این رویکرد، نیازها و ارزش‌های مشترک دولت‌ها، باعث برقراری ارتباط آنان با همدیگر شده و علت وجودی حقوق بین‌الملل را رقم می‌زند؛ بنابراین، برقراری ارتباطات میان کشورها مقتضی قواعد و مقررات الزام‌آور میان دولت‌ها است که خود در راستای رفع نیازمندی‌های دولت‌ها و تأمین منافع و ارزش‌های مشترک جامعه بین‌المللی خواهد بود. در عصر کنونی، ارتباطات بازرگانی از نمونه‌های بارز نیازها و وابستگی‌های متقابل دولت‌ها تلقی می‌شود که دولت‌ها را مجبور به ایجاد یکسری مقررات همسو نسبت به تجارت بین‌المللی، در سطح جهانی می‌نماید. محور ارتباطات بین‌المللی را امروزه تجارت تشکیل می‌دهد، هیچ دولت مدرنی ادعای خودکفای کرده نمی‌تواند و ارتباطات تجارتي با کشورهای دیگر از نیازهای مبرم است؛ بنابراین، آرزوی استقلال و خودمختاری دولت‌ها در برابر نیازمندی‌های آنان، وجود یک نظام و حقوقی را در سطح بین‌الملل اجتناب‌ناپذیر می‌سازد.^{۳۴}

مؤلفه‌های جدیدی چون؛ آلودگی محیط‌زیست، انقراض برخی گونه‌های جانوری و نباتی، ازدیاد سلاح‌های کشتار جمعی و مواد مخدر که امروزه بیشتر از پیش مطرح می‌شوند، سرنوشت دولت‌ها را به هم گره زده و ناگزیر به همیاری در جهت منافع جمعی و ارزش‌های مشترک می‌نماید. ضرورت‌های زندگی بین‌المللی دولت‌ها را وادار به اجرای تعهدات بین‌المللی ساخته است. همکاری میان دولت‌ها با هدف صلح و امنیت بین‌المللی و از طریق حل مسائل اقتصادی و اجتماعی، مانع آن است که کشورها به جنگ متوسل شوند. تأمین همکاری بین‌المللی از مهم‌ترین اهداف سازمان ملل متحد بوده که در منشور سازمان ملل به آن تأکید شده است و شامل همکاری دولت‌ها با یکدیگر و همچنین همکاری دولت‌ها با سازمان ملل در امر تأمین صلح و امنیت بین‌المللی است.^{۳۵}

۳۳. پرویز ذوالعین، مبانی حقوق بین‌الملل عمومی، چاپ ۱، (تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۷)،

34. Louis Henkin, *International Law: Politics, Values and Functions* (Hague: Recueil des Cours, 1989). 182.

۳۵. مافی، پیشین، ۱۲۰.

با توجه به دیدگاه‌های فوق‌الذکر، جمع میان دو دیدگاه ارادی بودن و ضرورت‌های جامعه بین‌المللی، بهترین توجیه برای قبولی مسئولیت افراد نسبت به مقررات بین‌المللی و تضمین اجرای آن از سوی مراجع ذیصلاح بین‌المللی خواهد بود؛ زیرا از یک سو، گسترش ارتباطات در تمامی عرصه‌ها میان دولت‌ها، سازمان‌ها و افراد یک واقعیت انکارناپذیر است و از سوی دیگر، تهدیدها و نگرانی‌های مشترک بشریت که روز به روز در حال افزایش است، دولت‌ها را ناچار به وضع یکسری قواعد و مقررات ساخته که باید به آن گردن نهند. همچنین، تمامی دولت‌ها و سازمان‌ها با اراده آزاد در ایجاد آن قواعد نقش داشته و هیچ‌گونه تحمیلی از سوی دولت‌های دیگر وجود ندارد. در نتیجه، باید اذعان نمود که مهم‌ترین مبنای ضمانت اجرای حقوق بین‌الملل کیفری، خواست و رضایت دولت‌ها و ضرورت‌های زندگی در یک اجتماع کلان بین‌المللی است.

۴- تحولات ضمانت اجرای کیفری بین‌المللی

ضمانت اجرای کیفری تا قرن نوزدهم غالباً به دلیل درون مرزی بودن، جنبه داخلی و ملی داشتند؛ اما در قرن بیستم و پس از جنگ جهانی اول، ضمانت اجرای کیفری هم متحول شده و جنبه بین‌المللی به خود گرفتند.^{۳۶}

به‌طور نمونه، می‌توان به معاهده مقررات ناظر بر حقوق بشردوستانه بین‌المللی توسل جست. مطابق این معاهده،^{۳۷} هر فرد متخلف از مقررات بشردوستانه مسئول تخلف و بر اساس حکم قضایی مراجع ملی یا بین‌المللی مستوجب مجازات خواهد بود. لحاظ کردن ضمانت اجراها در حقوق کیفری بین‌المللی با هدف مبارزه با بی‌کیفرمانی جنایتکاران بین‌المللی صورت گرفته و این موضوع در همه منابع قراردادی و عرفی حقوق کیفری بین‌المللی تصریح شده است. تشکیل دیوان‌های کیفری بین‌المللی موجب شد تا در جامعه بین‌المللی امیدواری به مجازات جنایتکاران بین‌المللی رنگ واقعیت به خود بگیرد و موج امیدواری جهانی موجب گردید تا کشورها خود به مقابله با جنایات بین‌المللی بپردازند.^{۳۸} واقعیت این است که تعریف و مصادیق ضمانت اجرای بین‌المللی در دیوان‌های کیفری بین‌المللی از آغاز تأسیس یعنی بعد از جنگ جهانی دوم، با تشکیل دیوان بین‌المللی نورنبرگ تا یوگسلاوی و اکنون دیوان کیفری بین‌المللی

۳۶. ابوالفتح خالقی، حقوق بین‌الملل کیفری عمومی، چاپ ۱، (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۴)، ۱۹۷.

۳۷. کنوانسیون لاهه در خصوص رعایت قوانین و مقررات عرفی جنگ زمینی و قبول جنگ دریایی طبق اصول کنوانسیون ۱۸۶۴ ژنو.

۳۸. محسن قدیر، «ضمانت اجرای کیفری در جامعه بین‌المللی» (رساله دکترا، دانشگاه قم، ۱۳۹۲)، ۲۶۸.

دائمی، یک روند تکاملی داشته است که در ادامه بیان می‌گردد.

۴-۱- ضمانت اجراهای نسل اول

ضمانت اجراهای کیفری بین‌المللی در دیوان‌های کیفری نورنبرگ و توکیو که پس از جنگ جهانی دوم (۱۹۳۹-۱۹۴۵) یکی در غرب و دیگری در خاور دور (ژاپن) تشکیل گردید، در حقیقت نخستین شالوده‌ای از ضمانت اجراهای حقوق بین‌الملل کیفری هستند که نسبت به اشخاص حقیقی اعمال گردیده است. اولین بیانیه مشترک در سال ۱۹۴۲ به‌طور رسمی با اشاره به کشتارهای دسته جمعی در اروپا و تعقیب افرادی که مسئول خشونت علیه غیرنظامیان بودند، صادر و با ایجاد دیوان نظامی بین‌المللی، تصمیم به مجازات جنایتکاران جنگی اعلام گردید. در اکتبر ۱۹۴۳، در اعلامیه مسکو به تعقیب مسببان و مسئولان جنایات جنگی تصریح شده و بیان داشت که در پایان جنگ، مسئولان جنایات جنگی (افسران نظامی یا اعضای حزب نازی) به کشورهای محل وقوع این جنایات فرستاده شده و بر اساس قوانین همان کشور محاکمه می‌شوند.^{۳۹} البته برای محاکمه نمودن افرادی که جرایم ارتكابی‌شان محدود به قلمرو جغرافیایی خاص نمی‌شدند، بر اساس توافقنامه لندن ۱۹۴۵ با تصمیم مشترک متفقین بود که آن‌هم به تشکیل دیوان نورنبرگ انجامید.

پس از آن، در سال ۱۹۴۶، دیوان توکیو نیز به‌منظور رسیدگی به جنایات جنگی سران و نظامیان ژاپنی، با دستور جنرال مک آرتور آمریکایی، فرمانده عالی متفقین در خاور دور، تشکیل گردید. اساسنامه‌های هر دو دیوان فوق‌الذکر، سه گروه از جرایم (جنایت علیه صلح، جنایات جنگی و جنایت علیه بشریت)^{۴۰} را به‌عنوان جنایات عمده شناختند که در حقیقت نشان‌دهنده صلاحیت دیوان نسبت به این دسته از جرایم است. ضمانت اجراهای این دو دیوان که برای به محاکمه کشاندن مجرمین این جنایات لحاظ شده است، در اساسنامه‌های مربوطه (مواد ۲۷ و ۲۸ اساسنامه دیوان نورنبرگ: «دیوان حق دارد محکوم‌علیه را به مجازات اعدام یا سایر مجازات‌های عادلانه حکم دهد»؛^{۴۱} و در ماده دیگر مقرر می‌دارد: «علاوه بر مجازات‌های تعیین شده، دیوان می‌تواند محکوم را از هرگونه اموال مسروقه محروم نموده و حکم تحویل

۳۹. خالقی، پیشین (۱۳۹۴)، ۶۹.

40. Charter of the international military tribunal for the far East, article (5)

Charter of the international military tribunal for the Nuremberg, article (6)

آن را به شورای کنترل آلمان بدهد»؛^{۴۲} و ماده ۱۶ اساسنامه دیوان توکیو چنین تصریح می‌کند: «دیوان می‌تواند حکم به اعدام یا هرگونه مجازات عادلانه دیگری علیه محکوم‌علیه صادر نماید.») مندرج است که شامل مرگ و سایر مجازات‌های متناسب (چون حبس که در صلاحیت دیوان قرار داشت) می‌باشند. این دو دیوان کیفری بین‌المللی برای نخستین بار توانستند که این ضمانت اجراها را نسبت به جنایت‌کاران بین‌المللی عملاً اجرا نموده و تعدادی از آنان را به اعدام، حبس ابد و حبس‌های طولانی مدت دیگر محکوم نمایند.

۴-۲- ضمانت اجراهای نسل دوم

ضمانت اجراهای نسل دوم با تشکیل دیوان‌های کیفری بین‌المللی یوگسلاوی^{۴۳} و روندا^{۴۴} در اواخر قرن بیستم (۱۹۹۳ و ۱۹۹۴) از سوی شورای امنیت سازمان ملل متحد هم ذات‌اند. این دیوان‌ها موقتی بوده و تنها صلاحیت رسیدگی به جرایم بین‌المللی اتفاق افتاده در مقاطع زمانی خاص را در سرزمین‌های یوگسلاوی سابق و روندا داشتند. دیوان‌های کیفری بین‌المللی مزبور متفاوت از دیوان‌های قبلی که ساخته شورای امنیت سازمان ملل متحد هستند با صلاحیت‌های محدود (موقت) به لحاظ زمانی و مکانی آغاز به فعالیت کردند. دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی صلاحیت رسیدگی به جرایم که منجر به نقض کنوانسیون‌های چهارگانه (۱۹۴۹) ژنو، نقض قوانین و مقررات جنگ، نسل‌زدایی و جنایات علیه بشریت ارتکاب یافته در یوگسلاوی را از سال ۱۹۹۱ به بعد داشت. (مواد ۲، ۳، ۴ و ۵ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی)؛ اما دیوان بین‌المللی رواندا صلاحیت رسیدگی به جنایت نسل‌زدایی، جنایات علیه بشریت و نقض ماده ۳ مشترک کنوانسیون‌های (۱۹۴۹) ژنو و پروتکل (۱۹۷۷) الحاقی دوم که در سال ۱۹۹۴ در رواندا و کشورهای همسایه اتفاق افتاده بود را دارد (مواد ۲، ۳ و ۴ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی رواندا).

ضمانت اجراهای نسل دوم که برای مقابله با مجرمین بین‌المللی در نظر گرفته شده بود، تنها به حبس محدود می‌شود و به نوع آن اشاره‌ای نشده است. (بند ۱ ماده ۲۴ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی: «مجازات تعیین شده توسط دادگاه تنها حبس می‌باشد»؛ و بند ۱ ماده ۲۳ دیوان کیفری بین‌المللی رواندا: «مجازات تعیین شده توسط دیوان تنها حبس است»؛) اما در عمل، رویه‌های

۴۲. ماده ۲۸ دیوان

43. International Criminal tribunal for former Yugoslavia (ICTY)

44. International Criminal tribunal for Rwanda (ICTR)

قضایای دیوان‌ها نشان می‌دهد که از حبس ابد هم استفاده شده است. در این دوره، نسل‌زدایی به‌عنوان جرم مستقل تعریف شده و مثل سابق زیر مجموعه جرایم علیه بشریت تلقی نمی‌گردد، از این جهت ضمانت اجراهای نسل دوم اولین تدابیری کیفری بین‌المللی هستند که به شدیدترین نوع از جرایم بین‌المللی (نسل‌زدایی) از سوی مراجع رسیدگی به کار گرفته شده و در صدور رأی به‌کار رفته‌اند؛ اما اینکه چرا ضمانت اجرای نسل دوم نسبت به ضمانت اجراهای نسل اول، خفیف‌تر (مجازات غیر مرگ) هستند، جای تأمل دارد. به نظر می‌رسد دلیل آن را باید در این امر جستجو کرد که سازمان ملل متحد و مجمع عمومی آنکه متشکل از نمایندگان تمام یا اکثر دولت‌های جهان است و همواره دولت‌ها را به عدم استفاده از مجازات‌های خشن، مانند اعدام، و به‌کارگیری کیفرهای غیر از مرگ تشویق و حمایت می‌کند؛ به‌طور مثال، اعلامیه جهانی حقوق بشر، میثاق‌ها و سایر اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی به‌خوبی نشانگر این امر هستند. از سوی دیگر، دیوان‌های متذکره و اساسنامه‌های آنان که توسط شورای امنیت که خود بخش مهم سازمان ملل متحد است، نباید خلاف سیاست کلی سازمان ملل متحد دست به مجازات‌های شدیدی چون اعدام بزنند.

۴-۳- ضمانت اجراهای نسل سوم

ضمانت اجراهای نسل سوم در دیوان‌های بین‌المللی (سیرالئون،^{۴۵} کوزوو،^{۴۶} کامبوج^{۴۷} و تیمور شرقی^{۴۸}) تعریف گردیده است. این دیوان‌ها همانند دیوان‌های (یوگسلاوی و رواندا) برای جرایم بین‌المللی ارتكابی در قلمرو جغرافیایی مشخص (سرزمین‌های ذکر شده) در یک دوره زمانی معین تشکیل گردیده‌اند. این دیوان‌ها دارای جنبه ملی و بین‌المللی هستند، تشکیل این دیوان‌ها از سوی سازمان ملل متحد با همکاری دولت‌های مربوطه انجام شده است که در واقع این نکته تمایز این دیوان‌ها با سایر دیوان‌های بین‌المللی است. این دیوان‌ها در سال‌های ۱۹۹۷ و ۱۹۹۸ به بعد ایجاد گردیده‌اند که قضات آن ترکیبی از قضات داخلی و بین‌المللی هستند. این دیوان‌ها به دو دسته تقسیم می‌شوند: دسته اول دیوان‌هایی است که در واقع از زمره سیستم داخلی بوده و برای رسیدگی به جرایم بین‌المللی، چند قاضی بین‌المللی به آن ضمیمه می‌شوند؛ مثل دیوان‌های کامبوج، کوزوو، تیمور شرقی. دسته دوم، دیوان‌هایی هستند مثل سیرالئون که بر اساس یک معاهده یا توافق بین‌المللی برای رسیدگی به جرایم بین‌المللی ایجاد گردیده

45 . Sierra Leone

46 . Kosovo

47 . Cambodia

48 . East Timor

و جزء سیستم قضایی داخلی نیستند. دیوان‌های مذکور قوانین شکلی و ماهوی مدونی دارند که در واقع ترکیبی از قواعد نظام جزایی ملی و بین‌المللی هستند.

در باب ضمانت اجراهای این دیوان‌ها، با استفاده از دستورالعمل‌ها و احکام صادره از سوی آنان می‌توان دریافت که مهم‌ترین ضمانت اجرا انواع حبس‌ها (حبس ابد و حبس‌های زمانمند)، مجازات نقدی و مصادره اموال است که نسبت به برخی از مجرمین اجرایی نیز شده است. به ذکر یک نمونه رأی صادره مبنی بر ضمانت اجراهای نسل سوم از این دیوان‌ها بسنده می‌کنیم. دیوان بین‌المللی کامبوج به یکی از متهمین، شخصی به نام «کیگ گوئک ائو» مشهور به «دخ» که رئیس زندان رژیم خمرهای سرخ بوده است، به اتهام شکنجه، آزار و اذیت کردن و همچنین ناظر بر قتل پانزده هزار نفری که در زندان «تول سلنگ» زندانی بوده‌اند، رسیدگی کرده است. دیوان کیفری بین‌المللی کامبوج این شخص را از سال ۱۹۹۹ دستگیر و بازداشت نموده و اولین رأی محکمه علیه وی در سال ۲۰۱۰ صادر و ایشان به ۳۵ سال حبس محکوم گردید که دادستان‌های پرونده از قضات تقاضای ۴۰ سال حبس نموده بودند. همچنین، توافقنامه‌ای که میان دولت سلطنتی کامبوج و سازمان ملل متحد مبنی بر محاکمه مجرمین جنایات ارتكابی (۱۹۷۵-۱۹۷۹) که توسط خمرهای سرخ در کامبوج منعقد شده بود، در ۶ ژوئن ۲۰۰۳ به امضاء رسید. پس از این توافق، قانون ۲۰۰۴ تحت عنوان «قانون تأسیس شعب فوق‌العاده در دیوان‌های کامبوج برای تعقیب جرایم ارتكابی در طول دوره حکومت دمکراتیک کامبوجی» شکل گرفت. طبق ماده ۹ این توافقنامه، «موضوع صلاحیت شعب فوق‌العاده از این قرار است: جرم نسل‌کشی که در کنوانسیون ۱۹۴۸ آمده، جنایت علیه بشریت که در اساسنامه رم ۱۹۹۸ بیان گردیده است، نقض شدید کنوانسیون ۱۹۴۹ ژنو و جرایم دیگر تعریف شده در فصل دوم قانون تأسیس شعب فوق‌العاده اعلام شده در ۱۰ اوت ۲۰۰۱».^{۴۹} ماده ۳ قانون تأسیس شعبه فوق‌العاده، موارد دیگری را نیز داخل در صلاحیت این شعبه دانسته که مبتنی بر قانون مجازات مصوب ۱۹۵۶ کامبوج است. این موارد شامل قتل عمد، شکنجه، آزار و اذیت مذهبی است. مجازات اعمال پیش گفته طبق مواد ۲۰۹ و ۲۱۰ قانون مجازات کامبوج، حداکثر حبس ابد در نظر گرفته شده است.

۴-۴- ضمانت اجراهای نسل چهارم

۴۹. بهزاد رضوی فرد و محمد فرجی، «تشکیل دادگاه کیفری بین‌المللی شده (مختلط) کامبوج؛ مبانی و چالش‌ها»، مجله حقوقی بین‌المللی، ۳۴، ۵۷ (۱۳۹۶)، ۳۱۸.

ضمانت اجراهای دیوان کیفری بین‌المللی دائمی که اساسنامه آن در ۱۹۹۸ با امضای ۱۲۰ کشور جهان به تصویب رسید. پس از حدود ۴ سال با الحاق بیش از شصت کشور به آن در سال ۲۰۰۲ لازم الاجراء گردید. این دیوان بعد از گزینش مقامات (قضات، دادستان‌ها و...) رسماً فعالیت‌های خود را آغاز نمود. با نگاه کلی به اساسنامه دیوان می‌توان مدعی شد که مهم‌ترین هدف و فلسفه تشکیل دیوان حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و مبارزه جدی با جنایتکاران بین‌المللی است که در واقع ناقضین صلح و امنیت بین‌المللی تلقی می‌شوند. در مقدمه اساسنامه دیوان آمده است که دیوان کیفری بین‌المللی به‌خاطر تضمین صلح و امنیت بین‌المللی که مصلحت نسل‌های امروز و آینده بشریت است، تشکیل گردیده است. تعریف صلح بین‌المللی و امنیت بین‌المللی این‌گونه گفته شده است: «صلح بین‌المللی حالتی است که در آن دولت‌ها رعایت نظم و عدالت را می‌نمایند و با مشارکت یکدیگر مشکلات دولت‌های دیگر را برطرف نموده و با تخلفات بین‌المللی مقابله می‌کنند».^{۵۰} امنیت بین‌المللی حالتی است که در آن کشورها در شرایط تعادل و آرامش باشند و قلمرو یکدیگر را محترم شمرده و به هیچ‌وجه آن را مورد تهدید قرار ندهند.^{۵۱} مهم‌ترین جرایم بین‌المللی که ماده ۵ اساسنامه دیوان به آنها پرداخته و در صلاحیت دیوان کیفری بین‌المللی شناخته شده‌اند، جرایمی هستند که با وقوع آنها قطعاً صلح و امنیت بین‌المللی با خطر جدی مواجه خواهند شد؛ بنابراین تأمین صلح و امنیت بین‌المللی منوط به پیشگیری از چنین جرایمی است که اساسنامه دیوان برای آنها ضمانت اجراهای درخور و متناسبی را در نظر گرفته است. دیوان کیفری بین‌المللی قدرت اعمال صلاحیت نسبت به اشخاص حقیقی‌ای که مرتکب مهم‌ترین جنایاتی که مایه نگرانی جامعه بین‌المللی می‌شوند را دارد؛^{۵۲} بر اساس ماده ۲۶ اساسنامه، این اشخاص باید در زمان ارتکاب جرم حداقل ۱۸ سال سن داشته باشند. با توجه به ماده ۵ اساسنامه، دیوان صلاحیت رسیدگی به جرایم بین‌المللی (نسل‌زدایی، جرایم علیه بشریت، جنایت جنگی و تجاوز سرزمینی) را دارد؛ اما نکته‌ای که باید یادآور شد، این است که دیوان کیفری بین‌المللی صلاحیت تکمیلی دارد. بدین معنا که این دیوان در راستای حمایت از نظام عدالت کیفری کشورها و در مقابله با معافیت مجرمین از مجازات در هر شرایطی، تأسیس شده است؛^{۵۳} لذا، دیوان کیفری بین‌المللی تنها در مواقعی که دولت‌ها توانایی محاکمه

50. Rudolf Bernhardt, *Encyclopedia of Public International Law* (Amsterdam: North-Holland, 1981), 74.

۵۱. آقابخشی، علی‌اکبر و مینو افشاری‌راد. فرهنگ علوم سیاسی، چاپ ۲. تهران: انتشارات چاپار، ۱۳۸۷.

52. Rome Statute of the international criminal court, article (25)

53. Lisa Britta Krings, "The Principle of Complementarity and Universal Jurisdiction in International Criminal Law: Antagonists or Perfect Match?" *Goettingen Journal of International Law* 4, 3 (2012), 750.

چنین مجرمین بین‌المللی را نداشته باشند و یا به هر دلیلی نخواهند مجرمین را تعقیب و محاکمه نمایند، اقدام نموده و وارد عمل می‌شود. با توجه به اهداف و فلسفه دیوان کیفری بین‌المللی که حفظ صلح و امنیت بین‌المللی است، در نظر گرفتن صلاحیت تکمیلی برای این نهاد، قابل تأمل به نظر می‌رسد. چون غالباً دولت‌ها و سردمداران آن مرتکبین جنایات بین‌المللی را تشکیل می‌دهند؛ لذا بایسته خواهد بود که دیوان کیفری بین‌المللی برای رسیدگی به آن صلاحیت اصلی داشته باشد و این‌گونه بهتر می‌تواند در راستای تحقق اهداف فوق مؤثرتر ظاهر گردد. ضمانت اجرایی که برای مقابله با جرایم بین‌المللی در نظر گرفته شده است در (ماده ۷۷ اساسنامه بدین قرار است: «۱. حبس به مدت معینی که بیش از سی سال نباشد ۲. حبس ابد، به شرط اینکه جرم ارتكابی و همچنین اوضاع و احوال شخص محکوم‌علیه آن را ایجاب نماید ۳. وصول جریمه، ضبط عواید، اموال و دارایی‌هایی که به نحو مستقیم یا غیرمستقیم از ارتکاب جرم حاصل شده است، بدون اینکه به حقوق شخص ثالث با حسن نیت لطمه‌ی وارد سازد»).

بر اساس ماده ۷۷، ضمانت اجراها به دو دسته کیفری و مالی تقسیم می‌شود. در اینجا، هدف از ضمانت اجرای مالی که در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی ذکر شده، به ضمانت اجرای مدنی در حقوق خصوصی اشاره ندارد. بلکه شامل مجازات‌های مالی، جریمه‌های نقدی و سایر عواید به دست آمده از ارتکاب جرایم است که خود نوعی ضمانت اجرای کیفری تلقی می‌گردد. در میان ضمانت اجراهای کیفری، حبس مهم‌ترین مجازاتی است که در قبال جنایات بین‌المللی نسبت به مرتکبین آن اعمال می‌گردد. با توجه به چگونگی وقوع جنایات بین‌المللی و اهمیت آنها، دیوان صلاحیت دارد متناسب با جرم به تعیین مقدار مجازات حبس، یا حبس ابد اقدام نماید. به موجب قسمت ۳ ماده ۱۴۵ قواعد دادرسی و ادله، حبس ابد زمانی اعمال می‌گردد که جرایم ارتكابی از عوامل مشدده مجازات برخوردار باشند. ضمانت اجرای مالی که برای جبران خسارت‌ها و زیان‌های وارده به قربانیان و آسیب‌دیدگان جنایات بین‌المللی نیز در اساسنامه مورد توجه قرار گرفته است. جرایم و جنایات بین‌المللی در کنار فجایع انسانی‌ای که به بار می‌آورند، سبب تخریب تأسیسات شهری، اموال و دارایی‌های اشخاص، محصولات، خانه‌ها و... نیز می‌گردند که نیازمند اعاده و جبران خواهد بود؛ بنابراین، به‌طور قطع می‌توان گفت که برای بسیاری از قربانیان و آسیب‌دیدگان جرایم بین‌المللی، پرداخت خسارات مادی و معنوی آنها مهم‌تر از مجازات نمودن مجرمین است. به نظر می‌رسد اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در این قسمت ابتکار عمل به خرج داده و متفاوت از ضمانت اجراهای نسل اول و دوم، ضمانت اجراهای مدنی را هم لحاظ نموده است که یقیناً نقطه عطفی خواهد بود.

نکته‌ای را که به‌عنوان نقد می‌توان، نسبت به ضمانت‌های اجرای در نظر گرفته شده در ماده ۷۷ اساسنامه وارد دانست این خواهد بود که در مجازات‌های حبس، حداکثر مجازات حبس را ۳۰ سال در نظر گرفته است؛ اما نسبت به حداقل آن ساکت است. همچنین مجازات نقدی را بدون مشخص ساختن مقدار (حداقل و حداکثر) به صورت کلی پذیرفته است که در مقام اعمال و اصدار حکم ممکن است سبب مشکلاتی گردد. یکی از موارد دیگری را که می‌توان مطرح کرد این است که نظام حقوق کیفری بین‌المللی هم در بعد جرم‌انگاری و تعریف جنایات بین‌المللی قابل تأمل است؛ زیرا برخی از جرایمی که جنبه فراملی و بین‌المللی دارند، مانند تروریسم و قاچاق‌های سازمان‌یافته، به‌طور کامل شناسایی نشده‌اند. همچنین در بخش مجازات‌ها و اعمال آن دارای یک سیاست جنایی بین‌المللی مؤثر و کارآمد نبوده است که بتواند رضایت افکار عمومی را در سطح جهانی به خود جلب کند. مجازات‌های اعمال شده توسط دیوان‌های کیفری بین‌المللی و ضمانت‌های اجرای تعریف شده در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی به هیچ وجه با شدت و گستردگی جنایات بین‌المللی تناسب نداشته و نتوانسته‌اند که ارباب و بازدارندگی در سطح بین‌المللی ایجاد نماید؛ بنابراین به نظر می‌رسد پایین بودن میزان ضمانت‌های اجرا در اساسنامه دیوان با فلسفه مجازات‌سازگاری نداشته و همچنان اصل تناسب جرم و مجازات هم رعایت نگردیده است.

ضمانت‌های اجرای که در ماده ۷۷ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی به آنها پرداخته شده است، شامل مرور زمان نبوده و اعمال آنها نسبت به مجرمین جنایات بین‌المللی هیچ‌گونه قید زمانی ندارد. مرور زمان به معنای سپری شدن مدتی است که پس از آن امکان محاکمه متهم یا مجازات محکوم وجود ندارد. این اصل در اکثر کشورها، به‌خصوص در نظام‌های حقوقی نوشته (رومی-ژرمنی) بیشتر از کشورهای کامن‌لا پذیرفته شده است؛ اما در اسناد و مدارک بین‌المللی، از جمله معاهدات مهم حقوق بشری، موضوع مرور زمان مسکوت گذاشته شده است.^{۵۴} در اساسنامه‌های دیوان‌های بین‌المللی (توکیو، نورنبرگ، یوگسلاوی و رواندا) هم نمی‌توان مرور زمان را یافت. دیوان کیفری بین‌المللی دایمی برخلاف سایر دیوان‌ها، در ماده ۲۹ اساسنامه به مرور زمان پرداخته و اعلام می‌دارد؛ جرایمی که رسیدگی به آنها در صلاحیت دیوان قرار دارد مشمول مرور زمان نمی‌گردند؛ لذا، دیوان کیفری بین‌المللی در راستای تعقیب، دستگیری و محاکمه نمودن مجرمین جنایات بین‌المللی به لحاظ زمانی هیچ‌گونه محدودیتی نداشته و هر زمان که صلاحیت رسیدگی و قابلیت پذیرش نسبت به پرونده‌ای را داشته باشد می‌تواند

۵۴. میرمحمد صادقی، پیشین، ۱۳۸۳، ۲۳۵.

اقدام به تعقیب نماید؛ تصریح این امر در اساسنامه دیوان با اصل کلی صلاحیت تکمیلی بودن دیوان و جلوگیری از معافیت مجرمین بین‌المللی از مجازات همخوانی بیشتری دارد.

۵- سیاست کیفری بین‌المللی ناظر به کیفیات مشدده و مخففه

کیفیات مشدده و مخففه در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی همانند قوانین و مقررات داخلی وجود داشته و آرای دیوان‌های کیفری بین‌المللی نیز بر این امر تأکید می‌نمایند. دیوان کیفری بین‌المللی به منظور بررسی دقیق کیفیات مشدده و مخففه، جلسه مستقلی را پس از احراز محکومیت و قبل از صدور حکم، صرفاً به منظور تعیین مجازات برگزار می‌کند. در حقیقت، این جلسه با هدف استماع دلایل طرفین جهت تشدید یا تخفیف مجازات است و طرفین فرصت کافی خواهند یافت تا در خصوص عوامل تشدید یا تخفیف مجازات حسب مورد به استدلال بپردازند.^{۵۵} عوامل مؤثر در تشدید و تخفیف مجازات‌ها به‌طور عمومی در تعیین مجازات متناسب اهمیت زیادی دارند و ایجاب می‌کند که مورد بررسی قرار گیرند. سیاست کیفری بین‌المللی ناظر بر کیفیات مشدده و مخففه مقتضی آن است که عوامل مشدده و مخففه را به اعتبارهای مختلف مورد مطالعه قرار دهد.

۵-۱- شخصیت مرتکب

گاهی شخصیت، مقام و جایگاه مرتکب، در نوع و چگونگی اعمال مجازات بالایی آن نقش اساسی دارد. در سیاست کیفری بین‌المللی ناظر بر کیفیات مشدده و مخففه نیز این امر قابل ردیابی است. نظام تشدید ضمانت اجراها در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی ماده ۷۶ و آرای صادره از سوی آن به‌گونه‌ای پرداخته شده است. در آخرین حکم مجازات که از سوی دیوان در ۷ نوامبر ۲۰۱۹ برابر ۱۶ آبان ۱۳۹۸ صادر کرده، به تفصیل عوامل تشدید مجازات مورد مذاقه قرار گرفته است. در ماده ۷۶ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، هم به عوامل مربوط به شخص مرتکب و هم به عوامل عینی یعنی شدت عمل توجه شده است.^{۵۶} بند ۱ ماده ۷۸ اساسنامه مقرر می‌دارد که: «دادگاه مطابق قواعد دادرسی و ادله و با در نظر گرفتن عواملی مانند شدت جنایت ارتكابی و شرایط و اوضاع و احوال فردی شخص محکوم‌علیه، مجازات را تعیین می‌نماید».

۵۵. صادق سلیمی، «عوامل تشدید مجازات در آرای دیوان بین‌المللی کیفری»، آموزه‌های حقوق کیفری، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۶، ۱۸ (۱۳۹۸)، ۱۷۰.
۵۶. همان، ۱۷۲.

در باب کیفیات مخففه ضمانت اجراهای دیوان کیفری بین‌المللی لاهه،^{۵۷} در مقررات آیین دادرسی و ادله، در بند الف پاراگراف ۲ قاعده ۱۴۵ دو دسته از کیفیات مخففه قانونی را پیش‌بینی کرده است. دسته اول شامل کیفیاتی هستند که موجب معافیت از مسئولیت کیفری نمی‌شوند؛ مانند فساد و تباهی قوه تمییز یا اجبار. دسته دوم رفتار محکوم‌علیه پس از ارتکاب جرم را شامل می‌شود؛ مانند تلاش‌هایی که او برای جبران خسارت‌های وارده بر بزه دیده انجام می‌دهد یا سلوک او در همکاری با دیوان؛ اما نکته این است که مقررات آیین دادرسی و ادله، مصادیق کیفیات مخففه را به‌صورت مشخص تعیین نکرده است که از آن بعضاً به‌عنوان نقد یاد می‌کنند؛^{۵۸} اما نظام تخفیف ضمانت اجراها نه در اساسنامه‌ها و نه در مقررات آیین دادرسی و ادله دیوان‌های کیفری بین‌المللی اختصاصی^{۵۹} (یوگسلاوی و روندا) بیان نشده است. از این رو، برخی معتقدند که چنین کیفیاتی در دیوان‌های کیفری بین‌المللی مورد پذیرش نبوده و جایگاهی ندارد. لذا، قاضی دیوان بین‌المللی باید برای تعیین و تشخیص نمونه‌های از این کیفیات تصمیم بگیرد. در همین خصوص، یکی از شعب دیوان کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق اذعان نموده است که این کیفیات «باید بر پایه و مبنای فرضیات محتمل و نه بر اساس شک، شکل بگیرند»؛ و به‌گونه‌ای هستند که «در هر پرونده نسبت به دیگری متفاوت هستند»^{۶۰} به‌طور نمونه، یکی از موارد کیفیات مخففه، «عدم مشارکت مستقیم در ارتکاب جرم» محکوم‌علیه است. در جنایات شدید بین‌المللی، سطح و نحوه مداخله مرتکبان بسیار مهم است، معمولاً دیده می‌شود «به محض اینکه به متهم، متصدی سطحی از فرمان برداری در سلسله مراتب غیرنظامی یا نظامی باشد، عدم مشارکت مستقیم وی در ارتکاب جرم می‌تواند به‌عنوان یکی از کیفیات مخففه محسوب شود».^{۶۱} از این عنوان در جریان رسیدگی به پرونده بایچ در دادگاه کیفری بین‌المللی یوگسلاوی سابق با عبارت «مشارکت محدود در ارتکاب جرایم» یاد شده است.^{۶۲}

57. Cour Penal international.

۵۸. بهزاد رضوی فرد، «کیفیات مخففه کیفر در اسناد و آراء محاکم کیفری بین‌المللی»، پژوهش حقوق کیفری، ۴، ۱۴ (۱۳۹۵)، ۱۱.

59. Tribunaux Penaux internationaux : ad-hoc

60. Affaire Simic, Tadic et Zaric, IT-95-9-T, Tribunal Pénal International pour l'ex-Yougoslavie (TPIY), Jugement, Chambre de Première Instance, II, (2003), 1065.

61. Affaire Tihomir Blaškić, IT-95-14-T, Jugement, Chambre de Première Instance I, Tribunal Pénal International pour l'ex-Yougoslavie, 3 mars (2000), 768.

۶۲. رضوی فرد، پیشین، ۱۲.

۵-۲- کیفیت ارتکاب جنایت

کیفیت و چگونگی ارتکاب جنایت و اوضاع و احوال حاکم بر آن، تعیین کننده نوع و میزان مجازات مرتکب خواهد بود. در سیاست کیفری بین‌المللی ناظر بر کیفیات مشدده و مخففه، این مسئله بسیار مهم و اساسی است. در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی به وضاحت تمام به این موضوع پرداخته شده است. ماده ب (۱) ۷۷ اساسنامه مقرر می‌دارد: حبس ابد زمانی اعمال خواهد شد که با شدت فوق‌العاده جرم و شرایط و اوضاع و احوال فردی شخص محکوم‌علیه قابل توجیه باشد؛ به این معنا که هر دو مورد (شدت جرم و شرایط شخصی محکوم‌علیه) باید اعمال شدیدترین مجازات را توجیه کند، این ماده احراز و اثبات شرایط مشدده را الزامی می‌داند.

ماده ۱۴۵ از قواعد دادرسی و ادله، در بندهای مختلف به این کیفیات پرداخته است؛ مواردی چون: وضعیت شخص محکوم‌علیه، وسایل به‌کارگرفته شده در ارتکاب جرم، میزان مشارکت شخص محکوم‌علیه، نیت و قصدوی (بند ۱)، بی‌دفاعی بزه‌دیده، ارتکاب جرم با بی‌رحمی و وحشت و بزه‌دیدگان زیاد (بندهای ۲ و ۳). به‌طور نمونه، در اینجا به یکی از کیفیات مشدده یعنی ارتکاب جرم با بی‌رحمی و خشونت پرداخته می‌شود؛ بی‌رحمی و خشونت که در قالب عنصر مادی هر جرم به‌کار می‌رود با جرم دیگر متفاوت است؛ به‌عنوان مثال، یک جرم عادی و ساده در حقوق کیفری داخلی، مانند ضرب و جرح با همان جرم که با تعصب، دشمنی ایدئولوژیک و سیاسی در فضای بین‌المللی صورت می‌گیرد، می‌تواند کاملاً متفاوت باشد. در واقع، عنصر مادی جرایم نوع دوم، خشن‌تر و توأم با قساوت بیشتر ارتکاب می‌یابد. از همین جهت بند ۴ قسمت (ب) پاراگراف ۲ قاعده ۱۴۵ مقررات آیین دادرسی و ادله دیوان کیفری بین‌المللی به‌طور صریح به ویژگی خشن و دهشت‌بار بودن جنایات بین‌المللی اشاره می‌کند. همچنین روبه قضایی دیوان‌های کیفری بین‌المللی، اختصاصی یوگسلاوی و روندا نیز آن را به‌عنوان «خشونت ویژه نشئت گرفته از بزه‌کار بین‌المللی» تلقی می‌نماید.^{۶۳}

۵-۳- آثار جنایت

یکی از عوامل مشدده مجازات، پیامدها و میزان خسارات به‌جا مانده از وقوع جنایات است که در سیاست کیفری بین‌المللی به رسمیت شناخته شده است. اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی و همچنین قواعد دادرسی و ادله به این موضوع پرداخته است. به‌طور مثال، قاعده ۱۴۵ از قواعد دادرسی و ادله با تفصیل

بیشتری چگونگی تعیین مجازات را در بندهای مختلف مشخص کرده است. مواردی چون وضعیت شخص محکوم‌علیه، وسعت خسارت وارده به‌ویژه ضرر و زیان وارده به بزه‌دیدگان و خانواده‌هایشان، وسایل به‌کار گرفته شده در ارتکاب جرم، میزان مشارکت شخص محکوم‌علیه، نیت و قصد وی (بند ۱)، بی‌دفاعی بزه‌دیده، ارتکاب جرم با بی‌رحمی و وحشت و تعدد بزه‌دیدگان (بندهای ۲ و ۳).

بنابراین، می‌توان بیان داشت که یکی از عوامل مشدده مجازات، وسعت خسارات و ضررهای وارده بر بزه‌دیدگان و خانواده‌هایشان و تعداد بزه‌دیدگان است؛ یعنی به هر میزانی که وسعت خسارات وارده و تعداد بزه‌دیدگان بیشتر باشد همان تناسب مجازات مرتکب آن نیز بیشتر و شدیدتر خواهد بود. نکته قابل توجه در خصوص تفاوت‌های میان کیفیات مشدده و مخففه این است که عوامل مشدده مجازات، همچون احراز مجرمیت، باید ورای هرگونه شک معقول و منطقی اثبات شوند؛ یعنی در خصوص احراز این شرایط، نباید هیچ شک و تردیدی وجود داشته باشد؛ برخلاف شرایط مخففه که چنین قیدی ندارد.^{۶۴} همچنین، نبود شرایط مخففه به معنای یک شرط مشدده نیست و این موضوع در آراء دیوان نیز مورد تصریح قرار گرفته است.

۶- چگونگی اعمال ضمانت اجرا

در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی برای هر یک از ضمانت اجراهای حبس، مجازات نقدی و مصادره اموال دستورالعمل خاصی در نظر گرفته شده است که باید مطابق با آنها اجرایی گردند. حقوق کیفری بین‌المللی بر اساس اصل مسئولیت کیفری فردی بنا گردیده و در این خصوص هیچ مصونیتی را رافع مسئولیت کیفری افراد نمی‌شناسد؛ با توجه به این مسئله، حاکمان و مقامات دولتی و سران کشورها از مصونیت‌های سیاسی که به‌طور سنتی بخشی از اقتدار حاکمیتی محسوب می‌گردد، محروم شده و در معرض محاکمه بین‌المللی قرار می‌گیرند.^{۶۵} بر اساس ماده ۱۰۳ اساسنامه دیوان، مجازات زندان در کشوری اعمال می‌گردد که از سوی دیوان تعیین شده باشد. کشوری که برای اعمال حبس تعیین شده است، باید مراتب قبول یا رد خود را به دیوان اعلام نماید. در صورت قبولی آن کشور، اجرای کیفر بر مجرم در آنجا صورت می‌گیرد. در صورتی که هیچ کشوری آمادگی خود را برای اعمال حبس بر مجرم در سرزمین خود اعلام نکند، بر اساس بند ۴ ماده ۱۰۳، مجازات حبس در کشور میزبان اعمال خواهد

۶۴. سلیمی، پیشین، ۱۷۹.

۶۵. محسن قدیر، پیشین: ۲۶۸.

شد. بر اساس بند ۳ ماده مذکور، در اجرای حکم مجازات حبس، دیوان باید توزیع عادلانه محکومین، رعایت مقررات حقوق بین‌الملل درباره رفتار با زندانیان، تابعیت و دیدگاه‌های محکوم‌علیه و تمامی شرایط و اوضاع و احوال جرم را در نظر بگیرد. بر اساس بند ۲ ماده ۱۰۴ اساسنامه دیوان، محکوم‌علیه می‌تواند تقاضای انتقال خود را به کشوری غیر از کشوری که از سوی دیوان برای اعمال حبس تعیین کرده است، ارائه دهد، داشته باشد. تجدید نظر و اعمال کیفیات مخففه با توجه به مواد ۱۰۵ و بند ۳ ماده ۱۱۰ اساسنامه در صلاحیت دیوان بوده که در طول دوران محکومیت می‌تواند اجرایی گردد. برخی بر این باورند که دیوان کیفری بین‌المللی دائمی نسبت به دیوان‌های کیفری بین‌المللی اختصاصی مانند (یوگسلاوی و روندا) در امر اجرای مجازات‌ها، مقررات مفصلی داشته و برخی مسائلی را که در اساسنامه دیوان‌های یوگسلاوی و روندا دیده نمی‌شود، در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته است.^{۶۶}

به نظر می‌رسد یکی از چالش‌های که حقوق کیفری بین‌المللی با آن مواجه است، اصول حاکم بر فرایند مجازات باشد. در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی، تنها نوع مجازات مشخص شده و تعیین مجازات و میزان آن در هر پرونده به تشخیص قضات دیوان واگذار شده است، بدون اینکه هیچ‌گونه تمهید و یا تضمینی برای رفتار برابر میان محکومین وجود داشته باشد. در ارتباط با چگونگی اعمال مجازات نقدی و اقدامات مربوط به مصادره اموال، به موجب ماده ۱۰۹ اساسنامه دیوان، کشورهای عضو باید مجازات‌های مالی و مصادره اموال را که در فصل هفتم اساسنامه بیان گردیده است، اجراء نمایند. نکته قابل توجه این است که اعمال ضمانت اجراهای مالی و مصادره اموال نباید نسبت به اشخاص ثالث با حسن نیت ضرری وارد نماید و اجرای مجازات‌ها نیز باید مطابق با رویه قانون داخلی دولت اجرا کننده باشد.^{۶۷}

بر اساس بنده ۲ ماده ۱۰۹ اساسنامه، اگر دولتی توانایی اجرای حکم دیوان مبنی بر مصادره اموال را نداشته باشد، باید اقداماتی را در راستای حفظ ارزش محصولات، اموال یا دارایی‌های که دیوان دستور به مصادره آنها داده است، انجام دهد. برخی بدین باورند که هیئت‌های نمایندگی کشورهای شرکت کننده در کمیته مقدماتی مالی، ریاست دیوان به منظور اجرای مجازات‌ها، می‌تواند دستور فروش اجباری مال متعلق به محکوم‌علیه را در محدوده قلمرو یک کشور عضو صادر کند و رئیس دیوان نیز می‌تواند

۶۶. میثم نوروزی، ضمانت اجرای تصمیمات دیوان کیفری بین‌المللی، چاپ ۱، (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۳)، ۷۷.

۶۷. بند ۱ ماده ۱۰۹ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی (ICC)

برای اهداف مشابه، راساً نسبت به مصادره عواید، مال، دارایی و ابزار شخص محکوم‌علیه تصمیم‌گیری نماید.^{۶۸} به قول برخی از پژوهشگران حقوق کیفری بین‌المللی، تفکیک میان مجازات حبس و مجازات مالی و غیر الزام‌آور دانستن همکاری دولت‌ها در اجرای مجازات حبس، در کنار الزام دولت‌ها به اجرای مجازات مالی تعیین شده از سوی دیوان کیفری بین‌المللی، ضمن ایجاد دوگانگی در اعتبار اجرای احکام دیوان، برخلاف روند تحولات اخیر در محدوده حقوق کیفری بین‌المللی و رویه دولت‌ها است.^{۶۹}

۷- آینده حقوقی پیش روی ضمانت اجراها

مهم‌ترین اشکالی که بر حقوق بین‌المللی کیفری وارد می‌گردد، نداشتن ضمانت اجرای مؤثر آن است؛ از این جهت که در نظام بین‌المللی هیچ نیروی قهریه بین‌المللی و مافوق حاکمیت دولت‌ها وجود ندارد تا دولت‌ها و گردانندگان اصلی آن را ملزم به پذیرش و اجرای قواعد حقوق بین‌الملل نماید و تضمینی برای اجرای احکام صادره از سوی دیوان‌های کیفری بین‌المللی باشد. نقض مکرر اصول و مقررات حقوق بین‌الملل عمومی و به‌طور خاص قواعد حقوق بین‌المللی کیفری از سوی دولت‌های بزرگ و کوچک در عرصه‌های مختلف، باعث تقویت برخی باورها مبنی بر انکار ضمانت اجرای حقوق بین‌المللی کیفری شده است؛ اما نگارنده معتقد است که سیاست کیفری بین‌المللی در خصوص ضمانت اجراها، چنان‌که تاکنون سیر صعودی داشته و به سمت یک سیاست کیفری شهروند محور و انسان‌گرا در حرکت بوده و در آینده نیز بهتر و حتمی‌تر خواهد شد. درست است که جامعه بین‌المللی در فقدان یک حاکمیت متمرکز و متراکم بین‌المللی به سر می‌برد؛ اما اراده تابعان حقوق بین‌الملل که در معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی متبلور است، منشور سازمان ملل متحد و اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی به‌عنوان مراجع با اقتدار بین‌المللی و قانون حاکم در سطح جهانی از ضمانت اجرای قوی برخوردار هستند.

نکته مهمی که به نظر می‌رسد، اصل قانونی بودن و اصل رعایت تناسب جرم و مجازات در مقام اعمال ضمانت اجراهای کیفری بین‌المللی است. از آنجایی که کیفیات مخففه و مشدده در خصوص جنایات بین‌المللی به‌صورت واضح در اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی تصریح نگردیده است، بلکه بسته به نوع پرونده‌های مختلف، کیفیات مشدده و مخففه، متفاوت و متنوع خواهند بود. در خصوص هر کیفیت مشدده، در میزان تشدید احتمالی تحمیلی، ابهام وجود دارد و همچنین میزان تشدید می‌تواند

68. Eric Suy, International Criminal Court (The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1999), 181.

نک: نوروزی، پیشین، ۷۸.

۶۹. محسن قدیر، پیشین: ۲۷۰.

متفاوت بوده و کم و زیاد شود؛ لذا، مسئله اساسی این است که سرنوشت اصل رعایت تناسب جرم و مجازات چه خواهد بود؟ به نظر می‌رسد اساسنامه دیوان باید در قسمت مجازات‌ها توجه جدی به کیفیات مخففه و مشدده نموده و همچنین جایگاه آنها را در مقررات آیین دادرسی و ادله روشن نماید تا به تقویت رعایت اصل تناسب و اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها کمک کند.

نتیجه‌گیری

ضمانت اجراها در حقوق بین‌الملل کیفری، تحول تدریجی داشته است که نشان دهنده یک نوع سیاست جنایی شهروند- عدالت محور در سطح بین‌المللی است. نسل اول ضمانت اجراها در دیوان‌های نظامی بین‌المللی نورنبرگ و توکیو در قالب اعدام و حبس متبلور بوده است. نسل دوم و سوم ضمانت اجراها در دیوان‌های بین‌المللی کیفری مانند یوگسلاوی، روندا، کامبوج، تیمور شرقی، کزووو در قالب حبس تعریف گردیده است. نسل چهارم ضمانت اجراها در دیوان کیفری بین‌المللی دائمی در قالب انواع حبس‌ها و مجازات‌های مالی جلوه‌گر شده‌اند. امروزه مهم‌ترین ضمانت اجرای بین‌المللی کیفری که در ماده ۷۷ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری به آن اشاره شده است حبس (حبس ابد و حبس‌های زمانمند)، جبران خسارت مالی و پرداخت غرامت است. این ضمانت‌ها با توجه به کیفیات مشدده و مخففه نظیر: نوع جرم، چگونگی اوضاع و احوال حاکم بر آن و شرایط مجرم وضع و اجراء می‌شوند.

ضمانت اجراهای نسل چهارم مندرج در ماده ۷۷ اساسنامه مشتمل بر دو نوع ضمانت اجرای کیفری و مدنی است که برای اجرا و عملیاتی نمودن آنها دستورالعمل خاصی در اساسنامه در نظر گرفته شده است که باید بر اساس آن اقدام شود. در ضمانت‌اجراهای کیفری، حبس مهم‌ترین مجازاتی است که در قبال جنایات بین‌المللی نسبت به مرتکبین آن اعمال می‌گردد. با توجه به چگونگی وقوع جنایات بین‌المللی و اهمیت آنها، دیوان صلاحیت دارد متناسب با آن و با اعمال اصل فردی کردن مجازات، به تعیین مقدار مجازات حبس یا حبس ابد اقدام نماید. به موجب قسمت ۳ ماده ۱۴۵ قواعد دادرسی و ادله، حبس ابد زمانی اعمال می‌گردد که جرایم ارتكابی از عوامل مشدده مجازات برخوردار باشد.

اما ضمانت اجرای مدنی که به‌خاطر جبران خسارات و زیان‌های وارده به قربانیان و آسیب دیدگان جنایات بین‌المللی است، نیز در اساسنامه دیوان مورد توجه قرار گرفته است؛ لذا، می‌توان اذعان نمود که اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی در این قسمت ابتکار عمل به خرج داده و متفاوت از ضمانت اجراهای بین‌المللی نسل‌های اول، دوم و سوم در کنار ضمانت اجراهای کیفری، به ضمانت اجراهای مدنی نیز پرداخته است.

نکته قابل یادآوری این است که با وجود ضمانت‌های اجرای کیفری و مدنی در اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری و برخورداری آن از مبانی و توجیهات قوی مانند خواست جمعی و ضرورت مشترک بین‌المللی در جهت تأمین اهداف سازمان ملل متحد و ثبات و توسعه جهانی، واقعیت تلخ این است که هنوز هم بنا به دلایل مختلف سیاسی، اقتصادی، نظامی و... بسیاری از سردمداران دولت‌ها، به‌ویژه دولت‌های بزرگ و قدرتمند، با وجود اتهامات علیه آنان مبنی بر ارتکاب یا دست داشتن به انواع جنایات بین‌المللی، هیچ‌گونه اقدامات عملی علیه آنان از سوی دیوان بین‌المللی کیفری صورت نگرفته است. در حالی که بایسته است برای مواجهه قدرتمند با چنین جنایت‌کارانی و عدم پذیرش معافیت آنان از تعقیب، کارشویه‌های خاصی با پشتوانه بین‌المللی و به دور از هرگونه مسائل سیاسی، اقتصادی تشکیل گردد تا هیچ مجرمی تحت هیچ عنوانی نتواند از مجازات فرار نماید. اصل حتمیت و قطعیت تعقیب و مجازات در حقوق بین‌المللی کیفری مورد توجه قرار گیرد.

نکته دیگر اینکه اساسنامه دیوان مزبور در باب ضمانت‌های تعریف شده به اصل معین بودن مجازات و اصل تناسب جرم و مجازات توجه آن‌چنانی نکرده است، بلکه با تأکید بر اصل فردی کردن مجازات دست قضاوت دیوان را در میزان مجازات اعم از کیفری و مدنی باز گذاشته است. در حالی که از اصول مسلم حقوق کیفری ملی و بین‌المللی اصل معین بودن مجازات و اصل تناسب جرم و مجازات می‌باشد. به نظر می‌رسد با تعدیل اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری مبنی بر جرم‌انگاری برخی موارد خطرناکی چون: اعمال تروریستی و تأکید بیشتر بر اصل قانونی بودن و حتمیت و قطعیت ضمانت‌های اجرا، می‌توان به تأمین بهتر و بیشتر صلح و امنیت جهانی دست یافت.

فهرست منابع

الف) فارسی

- آقابخش، علی‌اکبر و مینو افشاری‌راد. فرهنگ علوم سیاسی، چاپ ۲. تهران: انتشارات چاپار، ۱۳۸۷.
- ابدالی، مهرزاد. درآمدی بر فلسفه حقوق و نظریه‌های حقوقی. چاپ ۱. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۸، ۸۵.
- پیرنیا (مشیرالدوله)، حسن، حقوق بین‌الملل، چاپ ۱. تهران: نشر دیدار، ۱۳۸۵، ۲۰.
- جعفری لنگرودی. محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، چاپ هفتم. تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۴.
- خالقی، ابوالفتح، حقوق بین‌الملل کیفری عمومی، چاپ ۱. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۴.
- خالقی، ابوالفتح و مرتضی میرزایی مقدم. «مسئولیت کیفری بین‌المللی در پرتو نظریه فعالیت مجرمانه مشترک»، پژوهشنامه حقوق کیفری، ۴، ۱ (۱۳۹۲)، ۹۷-۱۱۹.
- ذوالعین، پرویز. مبانی حقوق بین‌الملل عمومی، چاپ ۱، (تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، ۱۳۷۷)،
- روسو، ژان ژاک. قرارداد اجتماعی، ترجمه مرتضی کلانتریان، چاپ ۶. تهران: انتشارات آگه، ۱۳۹۲.
- رضوی فرد، بهزاد. «کیفیات مخففه کیفر در اسناد و آراء محاکم کیفری بین‌المللی»، پژوهش حقوق کیفری، ۴، ۱۴ (۱۳۹۵)، ۹-۳۴.
- رضوی فرد، بهزاد و محمد فرجی. «تشکیل دادگاه کیفری بین‌المللی شده (مختلط) کامبوج؛ مبانی و چالش‌ها»، مجله حقوقی بین‌المللی، ۳۴، ۵۷ (۱۳۹۶)، ۳۱۳-۳۳۳.
- سلیمی، صادق، «عوامل تشدید مجازات در آرای دیوان بین‌المللی کیفری»، آموزه‌های حقوق کیفری، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۶، ۱۸ (۱۳۹۸)، ۱۶۹-۱۹۸.

Doi: 10.30513/cld.2020.617

- شیروی، عبدالحسین و محمدحسین وکیلی مقدم «ضمانت اجرای فرا حقوقی و جایگاه آن در حقوق نرم»، دو فصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی. ۲۱، ۵ (۱۳۹۳)، ۱-۲۷.

Doi: <https://doi.org/10.22067/le.v21i5.48139>

- کانت، امانوئل، فلسفه حقوق، ترجمه منوچهر صانعی. تهران: انتشارات نقش و نگار، ۱۳۸۴.
- شیاترزی، کیتی و کریانگ ساگ. حقوق بین‌الملل کیفری، ترجمه بهنام یوسفیان، محمد اسماعیلی، چاپ ۱. تهران: انتشارات سمت، ۱۳۸۳.
- مافی، همایون. «تأملاتی در باب ضمانت اجرا از منظر حقوق بین‌الملل عمومی»، پژوهش‌نامه حقوق تطبیقی، ۱، ۲ (۱۳۹۴)، ۱۱۵-۱۵۹.
- میرکلایی، سید طه موسوی. «راهکارها و ضمانت اجراهای حقوق بین‌الملل بشر دوستانه با تأکید بر ماده ۱ مشترک کنوانسیون‌های ۱۹۴۹ ژنو». مجله حقوقی دادگستری، ۸۳، ۷۷ (۱۳۹۲)، ۱۵۱-۱۸۳.
- میر محمدصادقی، حسین. حقوق جزای بین‌الملل، چاپ ۳. تهران: نشر میزان، ۱۳۹۰.
- میر محمدصادقی، حسین. دیوان کیفری بین‌المللی، چاپ ۱. تهران: نشر دادگستر، ۱۳۸۳.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. «مسئولیت کیفری بین‌الملل». مجله تحقیقات حقوقی، ۱۰، ۱۲۰ (۱۳۷۳)، ۱۷۰-۱۹۹.
- نوروزی، میثم. ضمانت اجرای تصمیمات دیوان کیفری بین‌المللی، چاپ ۱. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۹۳.

- هابز، توماس. لویاتان، ترجمه حسین بشیریه، چاپ ۴. تهران: انتشارات نی، ۱۳۸۵.

ب (منابع خارجی

- Affaire Tihomir Blaškić. IT-95-14-T. Jugement, Chambre de Première Instance I, Tribunal Pénal International pour l'ex-Yougoslavie, 3 mars 2000.
- Affaire Simic, Tadic et Zaric. IT-95-9-T. Tribunal Pénal International pour l'ex-Yougoslavie (TPIY). Jugement, Chambre de Première Instance, II, 17 octobre 2003.
- Cassese, Antonio. International Criminal Law. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2007.
- Freeman James, "The Self Reported Impact of Legal and Non Legal Sanctions on a Group of Recidivist Drink Driver". Transportation Research part F Traffic psychology and Behavior. 9 (1) 2006.
- Henkin, Louis, International Law: Politics, Values and Functions. Hague: Recueil des Cours, 1989.
- Klein Benjamin and B. Leffler Keith. "The Role of Market Forces in Assuring Contract and Performance", Journal of Political Economy, 13 (1981), 615-653.
- Krings, Lisa Britta. "The Principle of Complementarity and Universal Jurisdiction in International Criminal Law: Antagonists or Perfect Match?" Goettingen Journal of International Law. 4, 3 (2012), 737-763.
- Suy, Eric. International Criminal Court. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 1999.
- Payson, S. Wild. Sanction and Treaty Enforcement. Cambridge: Cambridge University Press, 1963.
- Bernhardt, *Encyclopedia of Public International Law*. Amsterdam: North-Holland, 1981.
- Statute of international criminal court. (1998)
- Statute of the international criminal tribunal for the former Yugoslavia. (1993)
- Statute of the international criminal tribunal for Rwanda. (1994)
- Statute of the international military tribunal for the far East. (1946)
- Statute of the international military tribunal for the Nuremberg. (1945)
- Prosecutor v. Vasilević, ICTY Appeals Chamber, Case. IT-98-32-T, 2004.